

Van objectief en waarde vrij naar subjectief en waarde vol onderzoek

Gedurende mijn studie psychologie, eind jaren zeventig en begin jaren tachtig, is de psychoanalyse vrijwel geheel niet aan bod gekomen. Ik studeerde als hoofdrichting dan wel geen klinische psychologie, maar ook in basisvakken zoals persoonlijkheidsleer werd er nauwelijks over Freud of psychoanalyse gesproken. Ik werd immers opgeleid tot wetenschappelijk onderzoeker en tja, Freud – dat was toch geen échte wetenschapper? Eerder kreeg ik het beeld dat het een charlatan moest zijn geweest. Ik nam deze denkbeelden kritiekloos over (aan de universiteit als uitiem bolwerk van kennis viel toch niet te twifelen?) en vervolgde mijn leven. In mijn proefschrift over intergroepsverhoudingen nam ik plichtmatig een stukje over de psychoanalytische zienswijze op en dat was dat.

Nieuwsgierig naar een verdieping van mijn kennis over groepen nam ik deel aan een opleiding gestoeld op groepsdynamische en systeemtheoretische pijlers, onder leiding van Leopold Vansina. Het was boordevol 'unhappy learning'. De ervaring van de leergroep ('double task' à la Harold Bridger, die samen heeft gewerkt met Wilfred Bion) was overdonderend. De realiteit ontvouwde zich niet in termen van de theoretische concepten die in mijn hoofd zaten. Help! Vervolgens was het heel moeilijk te weten

wat ik ervoer, laat staan het uit te drukken en te werken met de veelheid en verscheidenheid van ervaringen van mij en mijn

*Ik gaf al jaren les in
de groepsdynamica, maar
kreeg nu pas het gevoel
er iets van te snappen*

groepsgenoten. De opleiding heeft mijn professionele leven onomkeerbaar veranderd. Ik gaf al jaren les in de groepsdynamica, maar ik begon nu pas het gevoel te krijgen er iets van te snappen. Door deze opleiding maakte ik kennis met belangrijk psychoanalytisch gedachtegoed, variërend van klassieke concepten op individueel niveau, zoals het dynamisch onbewuste en repressie van Sigmund Freud en de paranoïde-schizoïde en de depressieve positie van Melanie Klein, maar vooral met het werk van psychoanalytische denkers die (ook) geïnteresseerd waren in het emotionele leven van groepen en organisaties. Zoals Wilfred Bion (over zijn basisassumpties in groepen, en de door hem aanbevolen 'stance' als psychoanalyticus, ook relevant voor een groepsbegeleider,

'without memory, desire or understanding'), Isabel Menzies-Lyth (over sociale afweer, een inzichtgevend concept als voormalig mantelzorger), Elliott Jaques (over 'time span of discretion' en hoe de hiërarchie in organisaties een weerspiegeling zou moeten zijn van de variatie in cognitieve complexiteit van haar leden) en uiteraard Harold Bridger (met geveugelde uitspraken als '*sharing, comparing and finding out*' om tot gedeelde betekenisgeving te komen, en, '*start from where the client is*'). Niet het individu en zijn of haar privéleven als eenheid van analyse en interventie, maar de groep en de organisatie, in werkcontext: een systeem-psycho-dynamisch perspectief (zie bijvoorbeeld Vansina & Vansina-Cobbaert, 2008). In diezelfde periode startte ik met de deeltijdopleiding geschiedenis. En wederom werd ik geconfronteerd met de psychoanalyse ('de' psychoanalyse bestaat uiteraard niet...). Voor het vak historiografie werd studenten gevraagd een historicus te kiezen en over die persoon en zijn of haar werk te schrijven. Ik koos voor Peter Gay, gevierd hoogleraar in de cultuurgeschiedenis en tevens (niet-praktiserend) psychoanalyticus, auteur van vele bestsellers, waaronder een toonaangevende biografie over Freud. Een zeer productief schrijver die de geschiedenis en geschiedschrijving beschouwt vanuit een Freudiaans perspectief. Ik zocht hem op in New York om hem te interviewen (Schruijer, 1999) en denk met warme gevoelens terug aan ons boeiende gesprek en de gezamenlijke maaltijd. En aan zijn anekdotes, bijvoorbeeld over de keer dat hij de Heinekenprijs in ontvangst nam, uit de handen van prins Claus. De prijs viel op de grond. Vervolgens kropen beiden op handen en voeten over het podium, op zoek naar de prijs. De door mij

meegebrachte cd van Julius Röntgen (Nederlandse presentjes...) verdween overigens meteen in zijn bureaulade. De das met tulpen daarentegen, gekocht bij Paleis het Loo, liet hij de gehele avond niet meer uit het zicht.

Ik werd steeds opmerkzamer over wat er om me heen gebeurde, ook aangaande mijzelf. Inzichtrijk en soms hilarisch. Zo moest ik een keer iets breekbaars van zolder halen, iets dat per ongeluk bij mij terecht gekomen was maar toebehoorde aan iemand anders. Laatstgenoemde ervoer ik als erg dwingend en ik was ook niet bijzonder gesteld op deze persoon. Ik dacht na over de twee trappen die mij en het object scheidden van de veilige keukentafel. Moet kunnen, dacht ik oprecht. De eerste trap – geen probleem. De tweede trap – evenmin. Nu nog de gang door. Gelukt! Ten slotte ging het mis bij het nog te overbruggen tiental centimeters tussen mijn handen en de keukentafel. Het object kletterde op de stenen vloer in stukken. Het onbewuste bestaat! Maar vooral heeft deze systeem-psycho-dynamische opleiding mijn denken over, onderzoek naar en werken met groepen sterk veranderd. Opgeleid als positivistisch en deductief (laboratorium-)onderzoeker, doe ik nu voornamelijk actie-onderzoek, eerder inductief ('without understanding', vanuit een positie van 'niet-weten') en interpretatief. Het gaat mij tegenwoordig veel meer om het *verstehen* dan om het *erklären*. In plaats van werken met datasets bestaande uit de vragenlijstantwoorden van leden van ad hoc-groepen, bestudeer ik nu de gehele (en 'real life') groep en is de N niet groter dan 1. Van het onderzoek doen naar groepen doe ik nu onderzoek mét groepen ('*sharing, comparing and finding*

out'), waarbij ik uiteraard een andere rol inneem dan de groepsleden. Om groepsdynamiek van binnen uit te begrijpen, op zoek naar het kloppend hart van de groep, is het onvoldoende op afstand te blijven staan en vast te houden aan de door de (positivistische) wetenschap verlangde objectiviteit. Vanuit een subjectieve positie, door het aangaan van een relatie (vanuit de rol van actie-onderzoeker of groepsbegeleider), probeer ik mijn subjectiviteit te gebruiken in het gezamenlijke proces van betekenisgeving, om zo zicht te krijgen op het emotionele leven van de groep en van daaruit te komen tot 'actionable knowledge'.

Ik doe nog wel eens een experimentje en ja, ik gebruik ook vragenlijsten, maar uiteindelijk hoop ik dat mijn werk (onderzoek en begeleiding) eerder waardevol is dan waardevrij. Ik ben dan wel geen beroemde wetenschapper, ik begrijp nu meer dan ooit iets van groepen, en, kan ze ook een stapje verder helpen.

Door *Sandra Schruijer*, hoogleraar
Organisatie-wetenschap aan de Utrecht
University School of Governance, hoogleraar
Organisatiepsychologie aan de Tias School for
Business and Society en directeur van
Professional Development International.

Literatuur

Schruijer, S. (1999). 'Historical and psychological in one': Een verhandeling over het psychoanalytisch perspectief van de historicus Peter Gay, *Theoretische Geschiedenis*, 26, p. 289-309.

Vansina, L. & Vansina-Cobbaert, M.-J. (2008). *Psychodynamics for consultants and managers: From understanding to leading meaningful change*. London: Wiley.
